

TEHNOLOGIJA, INFORMATIKA I OBRAZOVANJE ZA DRUŠTVO UČENJA I ZNANJA

6. Međunarodni Simpozijum, Tehnički fakultet Čačak, 3–5. jun 2011.

TECHNOLOGY, INFORMATICS AND EDUCATION FOR LEARNING AND KNOWLEDGE SOCIETY

6th International Symposium, Technical Faculty Čačak, 3–5th June 2011.

UDK: 37: 351.74/.76

Stručni rad

BEZBEDNOSNOM KULTUROM KA BEZBEDNOJ ŠKOLI- ISTRAŽIVANJE

Čedomir Ivanović¹

Rezime: Cilj studije "Bezbednosnom kulturom ka bezbednoj školi" predstavlja novi model RAZVOJA BEZBEDNOSNE KULTURE MLADIH I PROJEKCIJA KONCEPTA BEZBEDNE ŠKOLE. Zasniva se na osnovama naučne analize, koncipirana u teorijskoj i empirijskoj ravni, i ima za cilj da istakne i ukaže na značaj bezbednosne kulture učenika osnovnih i srednjih škola, koja se direktno i indirektno reflektuje na njihovu ukupnu bezbednost i zaštitu od bezbednosnih rizika, kojima su u savremenim civilizacijskim i urbanim uslovima života sve više izloženi. U sprečavanju pojava, procesa i događaja koji mogu da ugroze bezbednost i zdravlje, kao i životnu sredinu, imperativna je potreba da se daju ocene, predlozi i sugestije za dalji razvoj sistema upravljanja zaštitom učenika od bezbednosnih rizika. U okviru studije istraženi su svi elementi značajni za funkcionisanje, organizaciju i edukaciju učenika, kao i zaposlenih u osnovnim i srednjim školama u okviru obrazovno-vaspitnog sistema - školskog sistema, na teritoriji države Srbije. Nalazi dobijeni na reprezentativnom uzorku omogućili su valjanu naučnu analizu i uopštavanje, a potom su stavljeni u funkciju projektovanja modela bezbedne škole. Dakle, u postupku empirijskog istraživanja izvršene su deskriptivna i faktorska analiza podataka, manifestnih varijabli, kao i faktora uticaja koji su od značaja za bezbednost i zaštitu učenika od bezbednosnih rizika i razvoj njihove bezbednosne kulture u procesu obrazovanja i vaspitanja. Pored toga, izvršena je i analiza normativno-pravne regulative bezbednosti u institucijama obrazovanja i vaspitanja, kao i analiza programskih sadržaja u osnovnim i srednjim školama sa aspekta potencijalnog doprinosa razvoju bezbednosne kulture učenika. Podloga analizama bili su dobijeni podaci iz anketnog upitnika, zasnovani na odgovorima i procenama obe kategorije ispitanika - učenika osnovnih i srednjih škola i nastavnog osoblja i stručnih saradnika (pedagoga i psihologa), kao i zakonska i podzakonska stručna dokumenta, nastavni planovi i programi nastavnih predmeta i drugi dostupni izvori. Rad ukazuje da je zaštita i unapređenje bezbednosne kulture učenika osnovnih i srednjih škola, dinamičan proces, koji je neophodna pretpostavka bezbedne škole. Savremeni pristupi analizi rizika i faktora uticaja koji se odnose na bezbednost i zaštitu učenika, polaze od mogućnosti izbora akcija i alternativa kojima se rizik smanjuje, odnosno od uverenja da se rizicima može u značajnoj meri upravljati, gde strategije planiranja i prevencija imaju poseban značaj u okviru koncepta bezbedne škole.

Ključne reči: bezbednost, bezbednosna kultura, vaspitanje i obrazovanje, bezbedna škola, bezbednosni rizici, faktori razvoja, faktori uticaja, bezbednosni menadžment

¹ Dr Čedomir Ivanović, profesor Internacionalni fakultet, Univerzitet u Novom Pazaru sa sedištem u Beogradu, smer - kriminalistika

REACHING THE SAFE SCHOOL THROUGH SAFETY CULTURE

Summary: *The goal of the study paper "Reaching the Safe School through Safety Culture" is to point out, on the basic scientific analysis through theoretic and primary and secondary schools, which directly or indirectly affects their entire safety and protection from the security risks the modern civilization and urban style of life is more and more exposed to. In order to prevent the occurrences, processes and events which could endanger the safety and health, as well as environment, it is extremely necessary to give appraisals, proposals and suggestions for a further development of the management system of the student's protection from the security risks. All the elements significant for the functioning, organization and educations of students, as well for the employees in primary and secondary schools in the framework of the educational and pedagogic schooling system on the territory of the Republic Serbia have been shown in this study paper. The findings obtained from the representative sample have enabled the relevant scientific analysis and generalization, and have been consequently put into function of designing the safe school model. Hence, in the process of empirical research, descriptive and factor data analyses have been performed, along with the manifest variables and for the safety and protection of students from the security risks and for the development of their safety culture in the educational and pedagogic process. Furthermore, analysis of the normative and legislative security within the educational and pedagogic institutions has been carried out, as well as the analysis of curriculum contents within the primary and secondary schools from the viewpoint of potential contribution to the development of safety culture of students.*

Groundworks of the analysis were data obtained from the survey questionnaire, based on the results of independent evaluation and valuation of both categories of respondents - students in elementary and secondary schools, teachers and educationists (pedagogues and psychologists), and sub-legal expert documents, curricula and programs of teaching subjects and other available sources. Work indicates that the protection and promotion of safety culture for students in primary and secondary schools is a dynamic process, which is necessary preconditions of safe school. Contemporary approaches to risk analysis and impact relating to safety and protection of students, starting from the action and choice of alternatives that reduce the risk, In regard to the belief that risk can be significantly managed, where planning and prevention strategies have special significance within the concept of safe school.

Key words: *safety, security culture, education, safety school, security risks, factors of development, influence factors, security management*

1. CILJ STUDIJE

Polazeći od formulisanog problema i ciljeva ovog istraživanja, a uzimajući u obzir rezultate teorijskog i empirijskog istraživanja, očigledno je da glavni preduslov razvijanja bezbednosne kulture učenika jeste bezbedni ambijent, odnosno obezbeđivanje ukupne bezbednosti u ustanovama obrazovno-vaspitnog sistema - školama. Međutim, činjenica je da takav ambijent u školama i njihovom neposrednom okruženju nije lišen bezbednosnih rizika kao opasnosti po učenike, osoblje, proces rada i poslovanje škola, dok je njihov nivo zaštite od njih na nezavidnom nivou. Da bi se taj značajni društveni problem mogao uspešno rešavati, neophodno je konstituisati efikasan model razvoja bezbednosne kulture učenika u cilju projekcije savremenog koncepta - bezbedne škole. Dakle, osnovni cilj modela jeste: a) ustanovljenje efektivne strategije unapređenja nerizičnog ambijenta -

bezbedne škole i b) razvoj bezbednosne kulture učenika osnovnih i srednjih škola, u cilju zaštite od negativnih uticaja bezbednosnih rizika.

2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE MODELA

Brojne su komponente, a istovremeno i karakteristike modela. Elaboracija najbitnijih od njih sledi u ovom odeljku, dok smo s razlogom izdvojili edukaciju učenika osnovnih i srednjih škola u funkciji razvoja bezbednosne kulture kao posebnu karakteristiku i obrazložili je u narednom odeljku (9.3) ove studije.

Projekcija razvoja bezbednosne kulture učenika i stvaranja nerizičnog ambijenta - bezbedne škole zasniva se na pravovremenoj i egzaktnoj identifikaciji bezbednosnih rizika, adekvatnoj prevenciji i načinu reagovanja koji bi trebalo da doprinesu poboljšanju organizacije bezbednosti škola kao obrazovno-vaspitnih ustanova, sa jedne, i edukaciji učenika u cilju izgrađivanja i unapređenja njihove bezbednosne kulture u funkciji zaštite od negativnih uticaja bezbednosnih rizika, sa druge strane. Model je koncipiran tako da po svojim rešenjima bude inovativan, kako na teorijskom, tako i na praktičnom nivou, u mirnodopskim i drugim vanrednim situacijama.

Pri koncipiranju modela uzeta su u obzir verifikovana naučna rešenja iz ove oblasti, valorizovana u savremenoj teoriji i bezbednosnoj praksi u svetu i kod nas. Međutim, preuzimanje gotovih rešenja drugih zemalja, bez uvažavanja specifičnih socijalnih, ekonomskih, kulturnih, psiholoških, bezbednosnih, zaštitnih karakteristika uže i šire socijalne sredine u kojoj škole egzistiraju ne samo da nije naučno opravdano nego je i potencijalni izvor grešaka koje bi mogle da utiču na objektivnost i pouzdanost rezultata procene, a time i na efikasnost predloženih strategija unapređenja nivoa bezbednosti učenika i zaposlenih u osnovnim i srednjim školama u Republici Srbiji, kao i na razvoj njihove bezbednosne kulture. Naravno, u kreiranju modela uzeti su u obzir i rezultati empirijskog istraživanja, prezentovani u prethodnom delu ove studije.

"Kada je reč o bezbednosti osnovnih i srednjih škola kao obrazovno-vaspitnih ustanova, iz bezbednosno-zaštitnog aspekta potrebno je obezbediti: zdravu i bezbednu sredinu za neometano odvijanje nastave, kvalitetan i prijatan ambijent za sve školske aktivnosti, mogućnost brzog reagovanja i prilagođavanja na promene nivoa bezbednosti, uslove da celokupna školska zajednica (učenici, nastavno i nenastavno osoblje), roditelji, lokalna zajednica, državni organi, učestvuju u organizaciji i stvaranju bezbednog ambijenta školske sredine, osposobljenost svih subjekata za pravovremenu procenu i identifikaciju znakova bezbednosnih rizika, postojanje i ažuriranost planova za adekvatno reagovanje na ispoljene bezbednosne rizike, efikasno i adekvatno reagovanje u konkretnim situacijama i dr."¹⁴⁰

Naravno, svaka škola je specifična, i na bazi njenih uslova adekvatne implementacije rešenja koje model treba da razvija jesu specifične strategije, odnosno identifikacija, prevencija, suzbijanje, eliminisanje i zaštita od bezbednosnih rizika, kao i edukacija učenika osnovnih i srednjih škola u cilju razvijanja njihove bezbednosne kulture.

Poseban značaj modela razvoja bezbednosne kulture učenika i bezbedne škole, što ga i preporučuje kao mogućnost u oblasti upravljanja i zaštite učenika od bezbednosnih rizika, jeste u uvažavanju brzih, nepredvidivih i višestrukih promena (ne)rizičnog ambijenta, za koje organizacija školske uprave mora imati sluha i prilagoditi se projektovanim strategijama i njihovim značenjima.

Pored naznačenih karakteristika modela razvoja bezbednosne kulture učenika i projekcije koncepta - bezbedne škole, važno je da škola ima: efikasne upravne, rukovodeće i savetodavne organe, osposobljeno i motivisano osoblje i učenike, dobru saradnju sa đačkim

roditeljima, organima i službama lokalne zajednice, državnim organima, odnosno Ministarstvom prosvete - Službom za bezbednosni menadžment (SBM), radi adekvatnog angažovanja i kreiranja strategija za zaštitu od negativnih uticaja bezbednosnih rizika, da je neposredno okruženje škole bezbedno i da postoje izgrađene strategije za promovisanje i podršku odgovornog ponašanja, da su planovi prevencije i suzbijanja bezbednosnih rizika održivi, koordinisani i sveobuhvatni, odnosno zasnovani na pažljivoj proceni potreba učenika i osoblja škola, da su pristupi u rešavanju bezbednosnih problema zasnovani na praktičnim iskustvima, da su zaposleni u školama (nastavno i nenastavno osoblje) osposobljeni za sprovođenje planiranih mera bezbednosti i zaštite, da se planirane mere bezbednosti i zaštite kontinuirano sprovode, prate i evaluiraju, da se u okviru nastavnih i vannastavnih aktivnosti i radu sa učenicima kontinuirano razvija i izgrađuje bezbednosna kultura.

3. BEZBEDNOSNI MENADŽMENT U OBRAZOVANJU - ŠKOLSKOM SISTEMU

U najopštijem smislu menadžment/upravljanje jeste funkcija svake svesne društvene aktivnosti, značajne za celokupno društvo, ali i za pojedinca, počevši od aktivnosti vođenja države, preko upravljanja kompanijom/preduzećem, društvenom organizacijom i institucijom pa do upravljanja individualnim aktivnostima.¹⁴¹

Upravljanje bezbednosnim rizicima pretpostavlja uspostavljanje adekvatnog bezbednosnog menadžmenta, ne samo u osnovnim i srednjim školama, već je za to neophodna svestrana i organizovana aktivnost svih relevantnih društvenih subjekata, počev od Vlade Republike Srbije, nadležnog resornog Ministarstva prosvete i drugih ministarstava, a pre svega Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva pravde, organa lokalne samouprave, okružnih centara, školskih organa (upravnih, rukovodećih, savetodavnih, stručnih saradnika, stručnih organa škole, stručnih službi škole, odeljenjskih starešina, predmetnih nastavnika, roditelja, učenika, kao i školskog okruženja i dr).

Iz bezbednosno-zaštitnog aspekta moguće je izdvojiti nekoliko premisa od kojih valja polaziti pri organizovanju škola za upravljanje bezbednosnim rizicima, kao što su: jačanje uloge i odgovornosti države, posebno u delu definisanja metodologije upravljanja rizicima, afirmisanje preventivnog pristupa, postavljanje i sprovođenje efikasne kontrole, dosledna primena zakonske regulative mera bezbednosti i zaštite, kao i razvoja bezbednosne kulture učenika u okviru obrazovno-vaspitnog sistema. Sistem upravljanja bezbednosnim rizicima predstavlja integrisan i sveobuhvatan pristup zaštite od više rizika. Usmeren je na rešavanje izloženosti opasnostima, njihovoj proceni i upravljanju, kako u mirnodopskim, tako i u vanrednim situacijama. Preventivnim merama bezbednosti i zaštite smanjuje se mogućnost pojave opasnih događaja, kao i posledica tih događaja, što direktno utiče na smanjenje bezbednosnog rizika po živote i zdravlje učenika.

Prevenција, rana intervencija i kontinuirana saradnja mogu da redukuju u značajnoj meri bezbednosne rizike u osnovnim i srednjim školama u stvaranju nerizičnog ambijenta - bezbedne škole, što sa druge strane znači da mogu značajno da doprinesu stvaranju bezbednijeg okruženja za učenike kao i zaposlene u školama kao vaspitno-obrazovnim ustanovama. Stoga je efikasnu procenu bezbednosti škola moguće ostvariti primenom standardizovanih metoda procene rizika i izradom efikasnih planova zaštite. Prvi korak uspešnog menadžmenta bezbedne škole jeste prikupljanje informacija o bezbednosnim rizicima sa kojima se škola, učenici, kao i zaposleni mogu suočiti ili suočavaju. Nakon toga, moguće je formirati skalu procenjenih bezbednosnih rizika i efikasnost mera

bezbednosti i zaštite. O skali bezbednosnih rizika bilo je reči u odeljku analize i interpretacije rezultata empirijskog istraživanja, a na toj skali su se našli: poplave, požari, zemljotresi, ugroženost životne sredine, havarije u procesu proizvodnje (hemijska industrija), udesi prilikom transporta opasnih materija, saobraćajne nezgode i nesreće, teroristički akti, ratna dejstva, nasilničko ponašanje pojedinaca i grupa, bolesti zavisnosti (nikotinizam, alkoholizam, narkomanija), virusne zarazne bolesti (SIDA i dr), seksualno nasilje, delovanje raznih destruktivnih sekti, maloletnička delinkvencija (antisocijalna, prestupnička i druga ponašanja i pojave).

Savremeni pristupi upravljanju bezbednosnim rizicima polaze od mogućnosti izbora akcija i alternativa, kojima se rizici mogu smanjiti ili umanjiti, odnosno od pretpostavke da se pojedinim rizicima može upravljati. Međutim, kada govorimo o školama kao obrazovno-vaspitnim ustanovama, procena bezbednosnih rizika po učenike i zaposleno osoblje za vreme njihovog boravka u školama je moguća, potrebna i treba da se zasniva na realnim rešenjima. Time će se stvoriti objektivna osnova upravljanja bezbednosnim rizicima tokom obrazovno-vaspitnog procesa, kao i uspešna zaštita, uz kontinuirano prisustvo raspoloživih sredstava. Svakako, nedostatak raspoloživih zaštitnih sredstava u znatnoj meri otežava praktičnu realizaciju preventivnih mera u cilju smanjenja rizika. Stoga je upravljanje rizicima tehničko-tehnološke prirode optimalan izbor preventivnog delovanja, koje omogućuje minimalni rizik i predstavlja problem kome treba posvetiti posebnu pažnju.

Međutim, kada je reč o bezbednosnim rizicima i mogućim posledicama njihovog nekontrolisanog ispoljavanja u vidu havarija ili drugih akcidenata u tehničko-tehnološkim procesima, neophodno je obezbediti visok nivo bezbednosne kulture u vezi sa preventivnim delovanjem u smislu sprečavanja i smanjenja uslova za njihov nastanak.

Upravljanje rizicima nije samo bezbednosno pitanje, već jednako političko, pedagoško, psihološko, bezbednosno, kao i zaštitno. Upravljati bezbednosnim rizicima znači pre svega znati i razumeti prirodu i suštinu te delatnosti, a potom i prirodu procesa upravljanja. To znači da upravljanje bezbednosnim rizicima u školama pretpostavlja da rukovodilac (direktor) kao menadžer ima temeljna znanja i razumevanja problematike te organizacione jedinice - škole, te znanja i veštine upravljanja. Postoji čitav niz različitih kriterijuma, kako je elaborirano u teorijskom okviru ove studije, za klasifikaciju bezbednosnih rizika, pri čemu se mogu iskazati kvantitativno i/ili kvalitativno.

Upravljanje bezbednosnim rizicima u obrazovno-vaspitnom sistemu Republike Srbije može se posmatrati na makro i mikronivou: a) na makronivou¹⁴² upravljanje podrazumeva upravljanje celokupnim sistemom zaštite od bezbednosnih rizika na nivou Ministarstva prosvete, kao celovitim organizacionim procesom, koji se ostvaruje na nivou države Srbije; b) na mikronivou upravljanje podrazumeva upravljanje organizacionim jedinicama na nivou okruga, lokalne samouprave ili direktno školom, samo u izuzetnim, odnosno specifičnim okolnostima. Rizicima se može i mora upravljati u osnovnim i srednjim školama kao sistemom, sa manjim ili većim uspehom. Svakako da treba imati u vidu da adekvatno uspostavljanje sistema upravljanja rizikom ne obezbeđuje garanciju da se akcidenti neće događati, ali značajno smanjuje verovatnoću njihovih posledica. U rešavanju bezbednosnih problema, posebno u obrazovno-vaspitnom sistemu, ne može se polaziti od želja, opštih proklamacija i nejasnih ciljeva, već se mora poći od unapred jasno definisanih ciljeva strategije razvoja i kompleksne analize uticaja svih situacionih faktora.

Organizaciju upravljanja bezbednosnim rizicima u školama treba da čini sistem definisanih funkcija, koje se izvršavaju da bi se postigli određeni ciljevi. Kadrovi koji ove funkcije obavljaju menjaju se, a smisao i značenje funkcija ostaju isti sa povremenim modifikacijama. Za adekvatnu organizaciju od osnovnog značaja je njena struktura, kao

preduslov uspešnog funkcionisanja sistema. Struktura i funkcije se prilagođavaju promenama, ali tako da budu usmerene na zadatak. Struktura organizacije je uslov i polazna pretpostavka za ostvarivanje njenih ciljeva. Zato se pri oblikovanju strukture mora slediti cilj i strategija razvoja. Efektivna struktura je ona koja omogućava uspešno izvršenje ključnih aktivnosti, radi ispunjenja svrhe i cilja sistema. Kada je reč o sprovođenju strategija upravljanja bezbednosnim rizicima po učenike, zaposlene i školu kao obrazovno-vaspitnu ustanovu, potrebno je formirati odgovarajuću organizacionu strukturu koja će na najbolji način da omogući realizaciju planiranih strategija. Model organizacione strukture mora da jača integraciju, kao proces postizanja jedinstva u naporima raznih podsistema, za ostvarivanje ciljeva sistema, da bi se ostvarilo jedinstvo i koordinirale aktivnosti. Polaznu osnovu za projektovanje organizacione strukture predstavlja izvršena analiza, u kojoj su prikupljeni i analizirani svi raspoloživi podaci o stanju svih aktera nerizičnog ambijenta bezbedne škole koji su od suštinskog značaja.

Za upravljanje bezbednosnim rizicima neophodno je da organ upravljanja školom - školski odbor - raspolaže: odgovarajućim materijalnim sredstvima; normativno-pravnim regulativom; ažuriranim planom provođenja mera bezbednosti i zaštite; jedinstvenim i kvalitetnim informacionim sistemom; uvežbanim i dobro osposobljenim osobljem škole; osposobljenim i pravilno edukovanim učenicima po pitanju bezbednosne kulture i dr.

Nesumnjivo da bezbednosni rizici imaju negativan uticaj ne samo na školsku zajednicu nego i na širu društvenu sredinu, pa je neophodna brza i efikasna koordinacija i organizaciona saradnja svih organa i službi kako škole, lokalne zajednice, okružnog centra bezbednosti, tako i državnih organa pre svega Ministarstva prosvete - Službe bezbednosnog menadžmenta (SBM) što predstavlja značajnu organizacionu novinu modela upravljanja bezbednosnim rizicima. U poređenju sa dosadašnjom hijerarhijskom organizacijom, ovim modelom uspostavlja se heterosistemska organizacija, a to znači neodložna i hitna koordinacija i reakcija na ispoljene bezbednosne rizike. Nova organizaciona struktura sastoji se iz "mreže" organizacionih jedinica, koje imaju autonomnost i sposobnost brzog rešavanja problema iz svoje nadležnosti, što znači mogu da komuniciraju sa drugim organizacionim jedinicama u cilju uspešne prevencije, suzbijanja i oporavka. Ove organizacione jedinice nazivaju se "holoni" i formiraju heterosistemsku organizacionu strukturu upravljanja bezbednosnim rizicima u sistemu obrazovanja i vaspitanja na teritoriji Republike Srbije.

Potreban uslov za ostvarivanje ovog organizacionog sistema jeste postojanje glavnog čvora (centrale), koji se naziva "root". Po prirodi svoje aktivnosti, on predstavlja jezgro koje povezuje i koordinira sve aktivnosti i sa drugim organizacionim jedinicama i njihovim strukturama koje vrše specijalizovane funkcije u okviru svojih nadležnosti.¹⁴³ U svom radu oslanja se na sofisticirane komunikacione sisteme i predstavlja "mozak" organizacione strukture sistema o kome je reč.

Prednosti heterosistemske organizacione strukture nad hijerarhijskom organizacionom strukturom ogleda se u: a) projekciji organizacione strukture koja je u vezi sa realizacijom strategija na nivou sistema ili podsistema, bez napuštanja osnovne organizacione strukture; b) onemogućavanju projektovanja i stvaranja zaštićenih državnih i drugih društvenih subjekata od odgovornosti (po principu stvaranja država u državi), i c) konkretnoj organizaciji i odgovornosti zasnovanim na manjim, lako prilagodljivim organizacionim jedinicama koje reaguju u cilju smanjivanja rizika otpora promenama, kada je restrukturiranje neophodno, zato što je organizacija manjih jedinica znatno jednostavnija i prilagodljivija od velikih sistema.

Motivacija i stepen kompetencije odgovornih ljudi kao prednost ogledaju se i u efikasnom izvršavanju zadataka (ljudi brzo procenjuju konkretnu situaciju kao i svoju ulogu i odgovornost u celoj strukturi), što predstavlja pozitivan uticajni faktor povećanja ukupne bezbednosti i zaštite naročito kada je reč o bezbednosnim rizicima visokog intenziteta (zemljotres, poplava, teroristički akti i dr). U formiranju strukture za upravljanje bezbednosnim rizicima u sistemu nerizičnog ambijenta - bezbedne škole, neophodna je saradnja svih odgovornih subjekata po vertikalni i horizontalni. Organizaciona struktura treba da odgovori zahtevima visokog rizika, brzini reagovanja i da funkcioniše po principu interakcije institucija uključenih u sistem. Organizovanje po heterosistemskoj organizaciji povezuje institucije čije su bazične kompetentnosti različite, a između kojih se mogu uspostaviti različiti oblici bezbednosnog menadžmenta. Na nivou Ministarstva prosvete Republike Srbije kao koordinaciono telo nalazi se specijalizovana Služba bezbednosnog menadžmenta (SBM), zatim Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, okružni centri za javljanje i obaveštavanje, organi lokalne samouprave koji obavljaju poslove i zadatke iz svoje nadležnosti, a mogu biti od značaja za bezbednost škola.

Pored odgovornih subjekata modela razvoja bezbednosne kulture kod učenika i stvaranja nerizičnog ambijenta - bezbedne škole, učestvuju i drugi organi, organizacije i institucije, kao što su: a) resorna Ministarstva: saobraćaja i telekomunikacija, zaštite prirodnih bogatstva i životne sredine, zdravlja, urbanizma i građevina, rada i socijalne zaštite, odbrane, državne uprave i lokalne samouprave, ljudskih i manjinskih prava, sporta i fizičke kulture i dr; b) stručno-specijalizovane institucije od društvenog interesa: Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, Prosvetno-pedagoški zavod, Seizmološki zavod, Zavod za statistiku, Institut za zaštitu zdravlja, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Institut za bezbednost, Institut za zemljište, Institut za arhitekturu i urbanizam, Institut za medicinska istraživanja, Institut za puteve, Institut za medicinu rada i radiološku zaštitu, Institut za mentalno zdravlje, akreditovane i sertifikovane institucije (laboratorije) i dr; c) ostale javne institucije: Komesarijat za izbeglice, Zavod za zaštitu prirode, Centar za ispitivanje namirnica, Nacionalni centar za kontrolu trovanja, Zavod za dezinfekciju, dezinfekciju i deratizaciju, zavodi za medicinsku rehabilitaciju, Zavod za transfuziju krvi; d) javni servisi, kompanije i akciona društva svih oblika svojine: Javno vodoprivredno preduzeće, Javno preduzeće PTT saobraćaja, Javno preduzeće elektroprivrede, javna komunalna preduzeća, preduzeće za vodosnabdevanje, Javno preduzeće za skloništa, građevinska, saobraćajno-transportna, zanatska preduzeća i dr; e) nevladine organizacije i udruženja građana: Dobrovoljno vatrogasno društvo, Savez radio-amatera, Ekološka društva, Crveni krst, Savez izviđača, Lovački savez i dr.

Svaka organizaciona jedinica koja učestvuje u zaštiti od bezbednosnih rizika, kao što smo naglasili u prethodnom stavu, zadržava svoju samostalnost, postojeću organizaciju, nadležnost i komunikaciju sa drugim organizacionim jedinicama saglasno zakonskim propisima.

4. MENADŽER BEZBEDNE ŠKOLE

Stručno-koordinirajuće poslove bezbednosti u školi obavlja stručni saradnik novog profila imenovan kao menadžer bezbednosti škole. Osnovni zadaci i nadležnosti ovog stručnog saradnika su: prikupljanje podataka o postojećim bezbednosnim rizicima; procenjivanje ugroženosti škole, učenika i zaposlenih; planiranje i projektovanje preventivnih i operativnih mera bezbednosti i zaštite; pružanje informacija i davanje predloga i stručnih rešenja nadležnim organima upravljanja i rukovođenja iz domena bezbednosnog

menadžmenta; edukacija osoblja škole u cilju realizacije planiranih mera bezbednosti i zaštite; edukacija učenika škole putem realizacije sadržaja nastavnog plana i programa novog nastavnog predmeta Bezbednosna kultura. Kada je reč o osnovnim školama, edukacija se realizuje putem redovne nastave kroz nastavne sadržaje svih nastavnih predmeta, kao i kroz razna predavanja, prikazivanja filmova, kreativnih radionica sportske, kulturne i druge kreativnosti sa susednim školama, u cilju upoznavanja, zbližavanja i razvijanja dobronamernih i prijateljskih odnosa među učenicima, čiji je cilj prevazilaženje konfliktnih situacija, organizovanih tuča i drugog.

Stoga, osnovna usmerenja i aktivnosti uspostavljenog bezbednosnog menadžmenta u konceptu stvaranja nerizičnog ambijenta - bezbedne škole - podrazumeva: podsticanje uspeha u školi; uključivanje porodice i medija na smislen način (razna predavanja, prikazivanje filmova, demonstriranje kreativnih radionica); razvijanje veza sa lokalnom i širom društvenom zajednicom; podsticanje pozitivnih odnosa između učenika i zaposlenih, otvoreno raspravljanje o bezbednosnim problemima; odnos prema učenicima sa jednakim poštovanjem; pronalaženje načina na koje učenici mogu izraziti svoje probleme; pomaganje učenicima da se osećaju sigurno prilikom izražavanja svojih osećanja; afirmacija i razvoj učenikove ličnosti i građanske svesti, napredovanje u identifikaciji i rešavanju problema; primena obuhvatnog plana unapređenja bezbednosti i zaštite u cilju stvaranja nerizičnog školskog ambijenta; pružanje podrške od strane uprave škole u procenjivanju, unapređivanju i rešavanju bezbednosnih problema; saradnja sa stručnom Službom bezbednosnog menadžmenta Ministarstva prosvete za potrebe stvaranja i izgrađivanja nerizičnog ambijenta - bezbedne škole.

5. ORGANIZACIJA, PREVENCIJA I ZAŠTITA OD BEZBEDNOSNIH RIZIKA U ŠKOLAMA

Organizacija suprotstavljanja bezbednosnim rizicima u školama ogleda se pre svega u prevenciji. Ona pretpostavlja, u osnovi, dve organizacione celine i to: a) obrazovno-vaspitne aktivnosti i b) menadžment fizičkog obezbeđenja školskog objekta, učenika i zaposlenih u školama.

Obrazovno-vaspitne aktivnosti su usmerene na razvoj bezbednosno-zaštitne svesti učenika, odnosno spoznaje da je beskonfliktnost i miroljubivost nužan uslov opšteg blagostanja i prosperiteta, tolerantnosti, solidarnosti i kooperativnosti. U tom smislu se, pored uobičajenih obrazovno-vaspitnih aktivnosti, primenjuju i nove forme rada tipa edukativnih radionica, dramskih igara (psihodrame, sociodrame), programi "Škola bez nasilja" čiji je pokrovitelj UNICEF i drugo.

b) Menadžment fizičkog obezbeđenja, kao organizaciona aktivnost prevencije, pretpostavlja angažovanje specijalizovanih civilnih službi bezbednosti i zaštite koje poseduju "licencu", a što je svakako u skladu sa rezultatima empirijskog istraživanja. Angažovanje školskih policajaca ima određenih rezultata, ali sa pedagoškog i psihološkog stanovišta nedostaci se upravo ogledaju u činjenici da ih učenici škola doživljavaju kao određenu neprijatnost, odnosno osećaju strah u prisustvu uniformisanih i naoružanih lica koja obezbeđuju školsku zgradu, dvorište i neposrednu okolinu škole, zatim dežurstvo nastavnog osoblja, dežurstvo pomoćno-tehničkog osoblja, dežurstvo učenika škola i dr. Sa druge strane, u tehničkom smislu, fizičko obezbeđenje podrazumeva: ispravnost i upotrebljivost sredstava za protivpožarnu detekciju i dojavljivanje požarne opasnosti; upotrebljivost sredstava za ventilaciju i toplifikaciju; funkcionisanje video-nadzora, postojanje elektronskih kapija; aktiviranje alarmnih sredstava; ispravnost električnih

instalacija i strujnog uzemljenja; ispravnost gromobranske mreže; ispravnost gasne, grejne, vodovodne i drugih sanitarnih instalacija u školama.

Osposobljenost zaposlenih i učenika za adekvatno reagovanje u slučaju kriznih situacija predstavlja "imperativ" uspešnosti zaštite od negativnih uticaja bezbednosnih rizika u školama kao obrazovno-vaspitnim ustanovama, a ogleda se u: poznavanju i provođenju mera bezbednosti i zaštite; poznavanju pravila ponašanja u slučaju opasnosti; poznavanju rukovanja zaštitnom opremom, poznavanju mera prve pomoći i dr. Od ne manjeg značaja je angažovanost stručnih saradnika i stručnih službi u školama, kao i službi i organa lokalne zajednice i resornog Ministarstva prosvete. Postojanje planova bezbednosti i zaštite za slučaj vanrednih situacija i njihova ažuriranost je takođe "imperativna" potreba škola kao obrazovno-vaspitnih ustanova.

6. REAKCIJA ŠKOLE NA ISPOLJENE BEZBEDNOSNE RIZIKE

Reakcija škole na ispoljene bezbednosne rizike podrazumeva energičnu i efikasnu reakciju, koja ima za cilj smanjenje stepena ispoljavanja bezbednosnih rizika na učenike, zaposlene i školu kao celinu. Reakcija škole takođe obuhvata praćenje i zaštitu, što podrazumeva: video i alarmni nadzor; tehničko obezbeđenje; fizičko obezbeđenje; upotrebu zaštitne opreme i dr. Pored materijalnih resursa, nerizični školski ambijent, tj. koncept bezbedne škole, obuhvata i ljudske resurse koji svojim veštinama, znanjem i autoritetom imaju mogućnosti da adekvatno odgovore na pojave ugrožavanja bezbednosti učenika osnovnih i srednjih škola, a koji se ogledaju u: proceni situacije; kontroli situacije; sprovođenju mera bezbednosti i zaštite; korišćenju zaštitne opreme; saradnji sa roditeljima; saradnji sa lokalnom zajednicom i resornim Ministarstvom prosvete; poštovanju zakona i podzakonskih akata i dr.

Kao zaključak se može konstatovati: škole imaju najznačajniju ulogu u nastanku i razvoju bezbednosne kulture kod mladih. Obrazovanjem se stiče znanje o bezbednosnim rizicima, njihovim manifestacijama i posledicama po ljude, njihovu imovinu i životnu sredinu, izgrađuje se svest o potrebi da se mladi štite od ezbednosnih rizika, i stiču veštine za optimalnu odbranu i zaštitu od posledica ispoljavanja bezbednosnih rizika sa kojima se svakodnevno suočavaju. Ovakav stav nameće neophodnost da nadležni državni organi u sistem obrazovanja i vaspitanja ugrađuju nastavne sadržaje ili posebne predmete,¹⁴⁷ koji se odnose na bezbednost pojedinca, bezbednost kolektiva, zdrav način života i očuvanje kvalitetne životne i radne sredine. Međutim, na opštem planu jačanja bezbednosne kulture učenika i zaposlenih u osnovnim i srednjim školama neophodan je angažman svih društvenih subjekata: porodice, organa lokalne samouprave, stručnih službi (centri za socijalni rad), državnih organa, zdravstvenih organizacija, sportskih organizacija, crkve i drugih verskih zajednica, nevladinih organizacija, medija, društvenih organizacija, koji imaju jedinstven cilj prevencije i zaštite mladih od negativnih uticaja bezbednosnih rizika.

7. SPECIFIČNOSTI EDUKACIJE UČENIKA ZA BEZBEDNOSNU KULTURU

Posebno je važna uloga osnovne škole, jer je ona još uvek primarni oblik organizovanog pedagoškog rada kojim društvo neposredno utiče na individualni i socijalni razvoj čitavih generacija. Osnovna škola je "agens" socijalizacije koji pruža mogućnosti za obrazovnu konvergenciju na najširem društvenom planu, i tako neposredno doprinosi intergeneracijskoj transmisiji kulture, kao i najširem otvaranju mogućnosti za usvajanje osnovnih kulturnih vrednosti, normi, modela i obrazaca ponašanja i komuniciranja. "Da bi se mlad čovek u savremenom društvu (danas dete, sutra odrastao građanin) mogao uspešno

zaštiti od različitih bezbednosnih rizika, mora da poseduje odgovarajuća znanja i veštine koje treba da stiče od mladih dana, pre svega u okviru osnovne škole i nastavnih sadržaja svih nastavnih predmeta."150 Orijehtacija obrazovanja i vaspitanja učenika za aktivno učešće u društvenom životu neraskidivo je povezana sa pitanjem uloge škole kao institucije obrazovno-vaspitanog sistema, pa se logično nameću pitanja: Da li škola, i u kojoj meri, prati promene u strategijama razvoja društvene stvarnosti? Kakav doprinos škola daje formiranju bezbednosne kulture mladih koji se uključuju u društveni život užeg i šireg društvenog okruženja? Da li škola dovoljno osposobljava mlade za uspešnu zaštitu od bezbednosnih rizika? Odgovori na ova i slična pitanja, kako su potvrdili rezultati istraživanja, ukazuju na to da je u procesu osnovnoškolskog obrazovanja i vaspitanja neophodno i nužno inkorporirati u postojeće programske sadržaje problematiku bezbednosne kulture, i direktno ih povezati sa realnim životom učenika u cilju njihove uspešne zaštite od negativnih uticaja bezbednosnih rizika.

U osnovnoj školi edukacija dece u vezi sa razvojem njihove bezbednosne kulture za uspešnu zaštitu od bezbednosnih rizika treba da predstavlja jedan od principa sveukupnog obrazovno-vaspitanog uticaja škole. Dakle, uloga osnovne škole jeste da se ukupnim obrazovno-vaspitanim nastojanjima, na planu razvoja svestrane ličnosti, doprinosi između ostalog formiranju kvalitetnih znanja, veština, navika, sposobnosti i drugih osobina ličnosti, koje je čine sposobnom da zna, hoće i može sa uspehom da sprovodi sve radnje, postupke i mere lične i uzajamne zaštite kada im je ugrožena bezbednost i zdravlje. Ovo se može postići realizacijom nastavnih planova i programa gde su nastavni sadržaji bezbednosne kulture inkorporirani u svim nastavnim predmetima, kao što je elaborirano u analizi programskih sadržaja u osnovnim i srednjim školama u jednom od prethodnih poglavlja ove studije. Dakle, osnovno, odnosno inicijalno osposobljavanje je početna faza njihovog obrazovanja i vaspitanja po pitanju bezbednosne kulture u kontekstu njihovog sveukupnog obrazovanja i vaspitanja. Svakako, u ovoj inicijalnoj fazi edukacije stiču se osnovna znanja i veštine neophodne za zaštitu od bezbednosnih rizika, a sve u okviru školskog sistema. Sa didatičko-metodičkog stanovišta ovo osposobljavanje je organizovana planska i sistematska obrazovno-vaspitna aktivnost, zasnovana na naučnim dostignućima savremene pedagogije, psihologije, metodike, bezbednosti, zaštite i drugih nauka i naučnih disciplina, što doprinosi razvoju kvaliteta svestrano obrazovane ličnosti.

Razvijanje bezbednosne kulture učenika u srednjim školama celishodno bi bilo sprovesti uvođenjem obaveznog nastavnog predmeta u nastavni plan u program u prvom i drugom razredu srednje škole, pod nazivom - bezbednosna kultura.

Primenjeno osposobljavanje učenika srednjih škola je organizovan proces obrazovanja i vaspitanja, usmeren na primenu i proveru u praksi stečenih znanja i osposobljenosti za bezbednost i zaštitu, u posebno edukativno oblikovanim aranžiranim uslovima i obrazovno-vaspitanim situacijama, koje su, što je moguće više, slične stvarnim, uz primenu savremenih audio-vizuelnih i drugih elektronskih nastavnih sredstava i opreme. Ovo osposobljavanje je usmereno ka proširivanju, produblivanju, aktuelizaciji i inoviranju znanja i veština, stečenih u okviru njihovog osnovnog inicijalnog osposobljavanja, s ciljem da se podigne nivo kompetentnosti i osposobljenosti učenika srednjih škola za složenije zahteve koje nameće sve surovija društvena stvarnost, u vezi sa bezbednosnim rizicima.

Primenjeno osposobljavanje učenika srednjih škola bio bi organizovan proces obrazovanja i vaspitanja, usmeren na primenu i proveru u praksi naučno verifikovanih znanja i saznanja, u cilju njihovog osposobljavanja za bezbednost i zaštitu od negativnih uticaja bezbednosnih rizika, uz primenu savremenih audio-vizuelnih i drugih elektronskih nastavnih sredstava i opreme. Ova edukacija usmerena ka proširivanju, produblivanju, aktuelizaciji i inoviranju

znanja, stečenih u okviru njihovog osnovnog inicijalnog osposobljavanja, ima za cilj da se podigne nivo osposobljenosti učenika srednjih škola za složenije zahteve, koje nameće savremena društvena stvarnost, u vezi sa bezbednosnim rizicima.

Primenjeno osposobljavanje učenika srednjih škola (s obzirom na napred elaborirane uslove obrazovno-vaspitanog rada) podrazumeva razredno-časovni sistem pedagoške edukacije, i to kao redovni nastavni predmet u prve dve godine srednje škole. Nastavu tako organizovanog nastavnog predmeta u srednjim školama realizovali bi diplomirani menadžeri bezbednosti.

Argumentacija u vezi sa napred naznačenim konceptom je ta što je analiza programskih sadržaja nastavnih predmeta u srednjim školama, elaborirana u empirijskom delu istraživanja ove studije, ukazala da na nivou srednjih škola nije dovoljna primena inicijalnog modela osposobljavanja, zastupljenog u osnovnim školama, već je potrebna primenjena, planski organizovana, na naučnim osnovama zasnovana, stručna edukacija učenika po pitanju razvoja njihove bezbednosne kulture u savremenom konceptu bezbedne škole.

8. LITERATURA

- [1] Alibabić Š.: Menadžment u obrazovanju, FCO, Beograd, 2005.
- [2] Alibabić Š.: Samoobrazovanje nastavnika u koncepciji permanentnog obrazovanja, Beograd, 1989.
- [3] Allison S.I, Palmer F.D.: Geology, Mc Graw Hill Book Company, New York, 1955, 1960, 1974, 1980.
- [4] Avramović Z.: Udžbenik kultura-društvo, Učiteljski fakultet Užice, "Duga", Kraljevo, 1999.
- [5] Bakovljević M.: Nastava kao upravljani proces, Beograd, 1976.
- [6] Bakovljević M.: Osnovi pedagogije (drugo prerađeno izdanje), Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac, 1997.
- [7] Bukelić J.: Droga u školskoj klupi (II dopunjeno izdanje), Beograd, 1997.
- [8] Cucić V, Matejić B.: Zdravlje, zdravstveno ponašanje i mladi, Beograd, 2001.
- [9] Čvorović Z.: Uloga subjekata u upravljanju rizikom od akcidenata, (Zbornik radova FCO, Beograd, 2003, str. 357).
- [10] Delor Ž.: Učenje blago u nama, "Eduka", Zagreb, 1998.
- [11] Dulić D. i sar.: Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2005;
- [12] Đokić D.: Zaštite svoje dete od droga, Beograd, 2000.
- [13] Gašić-Marušić R.: Zdravstveni aspekti nasilja nad decom, mogućnosti ranog otkrivanja i blagovremene zaštite; u M. Milosavljević (red), Nasilje nad decom, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1988.
- [14] Gašić-Pavišić S.: Nasilje u školi i mogućnosti prevencije, Zbornik IPI, Beograd, 2004.
- [15] Gašić-Pavišić S, Jamazaki A.: Učestalost nasilja u japanskim i srpskim školama, 7. naučni skup "Empirijska istraživanja u psihologiji", Rezimej, Filozofski fakultet, Beograd, 2001.
- [16] Grupa autora: Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji, 2004.
- [17] Grupa autora: Vaspitanje za zdravlje kroz životne veštine, Beograd, 2006.
- [18] Hrnčić J.: Mogućnosti prevencije antisocijalnog ponašanja u školi, Zbornik IPI, Beograd, 2001.

- [19] Ivanović Č.: Bezbednosna kultura učenika osnovnih i srednjih škola u zaštiti od potencijalnih opasnosti, doktorska disertacija odbranjena na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2008.
- [20] Ivanović Č.: Patriotizam učenika osnovne škole u savremenoj koncepciji civilne odbrane, magistarska teza odbranjena na Fakultetu civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2002.
- [21] Ivanović Č, Pujić M, Lepir D.: Odbrana i zaštita za drugi razred srednje škole, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991.
- [22] Maksić S.: Uloga škole u vaspitanju mladih, Zbornik IPI, Beograd,
- [23] Milosavljević M.: Nasilje nad decom (red), Beograd, 1998.